

Зарічна О. В.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту
Ужгородського національного університету*

Зеліч В. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту
Ужгородського національного університету*

Zarichna Olena

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Business Administration,
Marketing and Management
Uzhhorod National University*

Zelic Viktoria

*Ph.D, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Business Administration,
Marketing and Management
Uzhhorod National University*

ЕТИКА БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей та принципів побудови етичних взаємовідносин в бізнес середовищі в умовах євроінтеграційних процесів. Зокрема, охарактеризовано основні парадигми етики бізнесу, завдання та її роль у формуванні партнерських взаємовідносин в умовах європейської співпраці. Виокремлено основні принципи побудови вигідних ділових взаємовідносин, що опираються на основні закони, правила, етичні норми та моральні принципи України та країн ЄС. Обґрунтовано доцільність побудови етичних взаємовідносин з врахуванням особливостей кожної країни та сфокусовано увагу на вдосконаленні їх за рахунок євроінтеграційної співпраці.

Ключові слова: етика бізнесу, професійна етика, партнерські відносини, євроінтеграція, етичні норми, європейський кодекс етики, соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, що сьогодні спостерігаються в Україні, є вельми важливим і необхідним чинником формування вигідних взаємовідносин щодо відродження та розвитку національної економіки країни, а також можливостей для покращення світогляду, життя українського народу за новими та більш високими стандартами. Прийняття України в якості члена ЄС, вже є першим кроком, що дає можливість виконувати перші вимоги та завдання покращення економічних, політико-правових та соціальних процесів. Зрозуміло, що в умовах війни, яка розгорнулася між росією та Україною, буде гальмувати виконання «пунктів», але навіть поступове їх здійснення призведе до того, що Україна буде в складі ЄС. З огляду на важливість євроінтеграційної співпраці, перш за все необхідно сформулювати дієвий механізм, який допоможе відбудувати та покращити торговельні взаємозв'язки, а це саме залежить від врахування основних законів, правил, норм та звичаїв країн ЄС. Саме ці взаємозв'язки будуються на основі етики бізнесу. Тому, актуальним є розуміння етики бізнесу, побудови вигідних партнерських відносин та обґрунтуванні їх важливості в процесі євроінтеграційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності та особливостям етики в бізнесі приділено чимала кількість наукових праць як українських вчених так і зарубіжних науковців. Зокрема, Тиліпська Р. Б., Передало Х. С., Мукан О. В. в своїх дослідженнях описують етику взаємовідносин між суб'єктами міжнародного ринку [1], Дикань В. Л., Компанієць В. В., Полякова О. М. зосередили увагу у своїх дослідженнях на етичних основах ведення бізнесу [2], Річард Т. Де Джордж [3] та

Madsen [4] вивчали бізнес етику як основну складову формування взаємовідносин у суспільстві, Manuel Velasques [5] досліджував етичні норми і правила опираючись на діяльність великих корпорацій, Р. Друкер [6,7] вказуючи що етика бізнесу є філософією бізнесу, а тому досліджував взаємозв'язок між місією і цілями компанії. Абосаг Ібрагім; Єн, Дороті; Барнс, Бредлі [81] приділяли увагу етичним питанням у різних формах відносин між організаціями, такими як відносини між покупцями та постачальниками, мережами, альянсами або спільними підприємствами). Ендерле Жорж у своїй праці «Міжнародна ділова етика» досліджував етичні питання, пов'язані з міжнародними діловими операціями [9]. Як бачимо, дослідження науковців дозволяють говорити, що етика в діловому середовищі, в бізнес середовищі є важливим компонентом, але недостатньо вивчена в сучасних євроінтеграційних умовах

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

З огляду на важливість бізнес етики, основними цілями дослідження є з'ясування сутності етики бізнесу в умовах євроінтеграції, її основних завдань та принципів; основних вимог до побудови ефективних ділових, партнерських взаємовідносин з врахуванням вимог ЄС; можливих моделей бізнес взаємовідносин побудованих на соціальній відповідальності; обґрунтування важливості бізнес етики для розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку бізнес етики починається ще з часів Середньовіччя, коли відбулося поглиблення розмежування соціальних і корпоративних взаємовідносин між людьми, визначення моральних принципів та правил поведінки

в суспільстві. В умовах капіталізму, коли відбулося посилення регулюючих умов праці, професійні взаємовідносини описувались значними соціальними суперечностями, що в подальшому призвело до відсутності певного управління у виробництві, загостренні конкуренції та негативної оцінки методів управління, утворенні кланів і колективів зі своїми моральними принципами та владними правилами. Все це також вплинуло і на розвиток економічної, соціально-політичної, культурної та духовної сфери, на поділ суспільної праці та виникнення різних професій, визначення особливостей формування професійних, трудових взаємовідносин між працівниками та їх роботодавцями [10]. Так відбулося становлення професійної етики. З виникненням підприємництва професійні моральні засади торкнулися і тих, хто вирішував важливі питання з організації бізнесу. Етика бізнесу є одним з різновидів професійної етики, адже вона покликана формувати та врегульовувати взаємовідносини в діловому бізнес-середовищі, коли розглядаються інтереси саме суб'єктів підприємницької діяльності.

Згідно вчень Статінової Н. П. та Радченко С. Г., етика бізнесу являє собою сукупність правил, норм, що регулюють відношення суб'єктів бізнесу [11]. Ці правила і норми формуються в процесі життєдіяльності ділових людей в зовнішньому та внутрішньому середовищі. Основні постулати етики бізнесу, в сучасних умовах, прописані у кодексі етики (або кодексу поведінки), який саме і визначає характер і можливості для формування, з точки зору етики та етикета, хороші ділові взаємовідносини в суспільстві. Практика використання кодексу етики є позитивним феноменом, адже саме там зазначені основні цінності та моральні принципи заохочення та підтримки етичної поведінки суб'єктів бізнесу. Кожне підприємство, в залежності від сфери діяльності формує свій кодекс, але всі вони, як правило допомагають підтримати доброчесність та етику ділових взаємовідносин (рис. 1).

В умовах євроінтеграційної співпраці найбільш доречним є кодекс етичних корпоративних взаємовідносин, адже він покликаний регулювати основні ділові стосунки суб'єктів підприємництва як на внутрішньому так і на зовнішньому (міжнародному) ринках. Отже етика бізнесу в умовах євроінтеграції повинна бути спрямована на формування та регулювання внутрішньо-міжнародних вза-

ємовідносин між партнерами, країнами, організаціями та спільнотами враховуючи етичні, культурні, соціальні та підприємницькі цілі, норми, правила та моральні принципи кожної з цих груп.

При цьому варто визначити деякі основні завдання, які описують дію корпоративного етичного кодексу в умовах євроінтеграції. Це такі завдання як:

- забезпечити розуміння місії, цінностей і принципів роботи, а також усвідомлення ролі у постійному розвитку ділових взаємовідносин;
- визначити стандарти етичної поведінки в роботі з учасниками ділового бізнес-середовища, партнерами, державними органами та громадськістю;
- запобігати порушенням та конфліктним ситуаціям;
- гарантувати прозору діяльність як на внутрішньому так і зовнішньому ринках;
- забезпечувати баланс між інтересами працівників партнерами, органами управління, державами та іншими установами.

Звісно ж це не весь перелік завдань, які виконують кодекси етики в бізнесі особливо, якщо вони використовуються при формуванні взаємозв'язків на міжнародній арені. Як правило в умовах євроінтеграції такі кодекси враховують основні вимоги Організації об'єднаних націй, які вказують на обов'язковість ведення бізнесу відповідально, узгоджуючи свої стратегії та діяльність із 10 принципами у сфері прав людини, праці, довкілля та боротьби з корупцією [12, с. 14]. Ці десять принципів прописані в Глобальному договорі ООН і засновані на Загальній декларації прав людини, Декларації Міжнародної організації праці основних принципів та прав у світі праці, Декларації Ріо-де-Жанейро щодо довкілля та розвитку і Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (рис. 2).

В цілому, якщо аналізувати комплексно основні принципи, які закладені в етичному кодексі бізнес-середовища, то можна їх охарактеризувати як:

- чесність і відповідальність ведення бізнесу;
- чесність і порядність ділових взаємозв'язків;
- дотримання основних принципів культури бізнесу;
- дотримання і не порушення договірних взаємин;
- взаємна повага, довіра, розуміння партнера та відвертість;

Рис. 1. Види кодексів етики в бізнесі

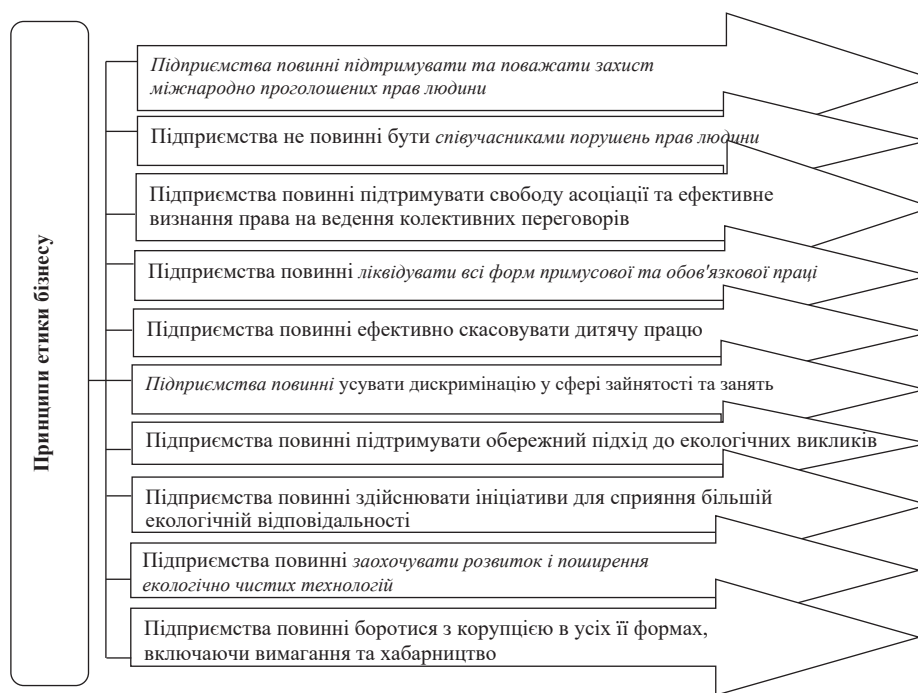

Рис. 2. Десять принципів етики бізнесу згідно Глобального договору ООН

Джерело: [13]

- тактовність в плані врахування культурних, національних та релігійних особливостей бізнес-партнера;
- рівноправність у поняттях між конкуренцією та етикою;
- честь вище ніж прибуток.

Врахування основних завдань і принципів є важливим процесом, адже вони впливають на процес формування ділових етичних взаємовідносин, які також залежать і від основних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Одним з таких факторів, який має визначальну роль в процесі побудови ефективних бізнес – відносин в умовах євроінтеграції – це культура. Культура, також як і етика опирається на систему цінностей, вірувань і поведінки індивідів в суспільстві. Вона формує міжособистісне спілкування, комунікацію яка враховує:

- мову;
- цінності та установки;
- релігійні особливості;
- способи комунікаційного зв'язку;
- та соціальну культуру.

Мова є одним із головних інструментів, який дозволяє отримати партнерам важливу інформацію та донести її до інших. Цінності і установки виражають основні принципи поведінки бізнес партнерів та визначають сприятливі можливості для бізнесу. Релігійні особливості дозволяють встановити особливий контакт з партнерами або між членами однієї країни з іншою чи представниками бізнес-товариств. Це перш за все залежить від віросповідання партнера або релігійних особливостей ведення бізнесу. Щодо способів комунікаційного зв'язку, то тут все залежить від самих партнерів. Як правило в бізнес середовищі використовують як вербальний спосіб так і невербальний спосіб комунікації. Поєднання їх допомагає побудувати більш тісніші, довірливі ділові взаємовідносини між партнерами. Але тут також, важливо зауважити на врахуванні країни походження бізнес-партнерів, адже не у всіх країнах, наприклад деякі жести чи міміка є загальноприйнятими і зрозумілими. Тому необхідно ретельно вивчити партнера, його культуру, правила і бути

впевненим у використанні невербальних засобів, які зможуть бути зрозумілими та підсилять ефективність ділових взаємовідносин. Щодо соціальної культури, то в бізнес-етиці вона займає особливе місце адже в першу чергу описує соціальну поведінку, виховання, міру поведінки в суспільстві. Також соціальна культура описує родинність зв'язків. Так, деякі великі зарубіжні компанії чи організації в більшості випадків засновані на сімейному бізнесі, який дозволяє не тільки зберігати корпоративну культуру ведення бізнесу, а також можливості для ринкового зростання шляхом вкладання заощаджень в економічне зростання компанії.

Для того, щоб покращити діяльність українських підприємств в умовах європейської співпраці необхідним є запровадження і використання відповідної моделі ділових взаємовідносин, яка б врахувала соціальну відповідальність і етику ведення бізнесу. На сьогодні виділяють такі основні світові моделі соціальної відповідальності [14]:

- глобальна, яка охоплює основні принципи етичної поведінки партнерів та добровільні ініціативи щодо впровадження покращених умов праці, врахуванні інтересів партнерів, екологізацію та розроблення проектів формування та розвитку громад на глобальному рівні;
- географічна модель, що заснована на поєднанні етичних правил, принципів і норм ведення бізнесу різних країн, з врахуванням впливу держави, місії і стратегії компанії та її можливостей. Саме географічна модель поєднала в собі американський, європейський, британський та японський тип соціальної відповідальності (табл. 1).

Як бачимо, кожна з описаних моделей має свої особливості, а одне є спільне – це покращення соціальної відповідальності, яка спрямована на економічне зростання, забезпечення робочих місць та покращених умов праці, надання соціальних гарантій, охорону навколишнього середовища тощо. Щодо ведення бізнесу, з точки зору етичних постулатів, то за розглянутими моделями бізнес є запорукою розвитку соціально-економічних відносин між партнерами, працівниками, державами тощо.

Характеристика типів моделей за географічною ознакою

Модель	Основний постулат	Характеристика
Американська	Вільний ринок	Фокус на конкретні проблеми, орієнтація на доброзичливість і благодійність, формування партнерських відносин з некомерційними організаціями і органами місцевих громад, реалізація соціальних ініціатив.
Європейська	Досягнення власних цілей при контролі державою	Завищений рівень контролю держави, економічне обґрунтування заходів щодо соціального розподілення та розвитку, високі податки, які держава реалізовує в соціальні програми.
Британська	Свобода дій та врахування інтересів країни	Реалізація власних соціальних проєктів, врахування інтересів партнерів, покращення умов праці та соціальних пільг, інтегрованість внутрішніх і зовнішніх структур підприємства з урядом, регулювання соціально-трудова відносин з боку держави.
Японська	Бізнес відповідає за все	Врахування культурних цінностей, традицій та звичаїв, високих морально-етичних принципів, працівники як сім'я, довгострокові відносини з працівниками у вигляді «довічного найму», вплив держави значний, спрямованість на покращення соціально-побутових ініціатив.

Для України, найбільш властивою є європейська модель, яка потребує вдосконалення та перегляду. Відсутність в Україні відповідного державного регулювання соціально-відповідального бізнесу не дає можливості в повній мірі покращити ділову репутацію українських підприємств на міжнародних ринках. Діюча концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально-відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, яка прийнята КМУ у 2020 році визначає, що розвиток соціальної відповідальності буде залежати від сформованої державної політики у цій сфері, яка визначить роль та участь держави в ній, а також допоможе залучити бізнес до реалізації соціальних проєктів, що в кінцевому випадку покращить і імідж України, та продемонструє її прагнення застосовувати міжнародні стандарти ведення соціально-відповідального бізнесу відповідно до сучасних європейських і світових тенденцій, з дотриманням концепції сталого розвитку та відповідально ставитись до проблем суспільства і навколишнього природного середовища [15].

Відповідно до євроінтеграційного співробітництва Україна повинна виконати умови, які стосуються покращення умов ведення бізнесу з урахуванням впровадження соціально-відповідальних норм, принципів та правил, а також

практично реалізувати умови щодо покращення соціального добробуту населення. Крім того, етичні постулати повинні базуватись на основних шести базових принципах Європейського Союзу, а це свобода, гідність, повага, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини.

Висновки. Дослідження суті та основних принципів етики бізнесу в умовах євроінтеграції доводять, що в сучасних умовах світ функціонує завдяки тим існуючим, особливим правилам, нормам і моральним цінностям, які притаманні кожній країні/державі. Врахування їх є важливим чинником формування ефективних взаємовідносин не тільки в бізнес-середовищі, але і в повсякденному житті. Етика бізнесу як система, що направлена на встановлення та врегулювання відносин суб'єктів бізнес-ринку вимагає врахування цінностей всіх учасників. Впроваджуючи етичний «комплекс» в практику бізнесу допоможе визначитись з соціально-орієнтованою концепцією, яка буде вирішувати питання пов'язані із покращенням соціальної відповідальності в бізнесі, репутації бізнесу, регулювання соціально-трудова відносин, посиленні трудової мотивації співробітників, покращення вимог до сфери охорони навколишнього середовища, підвищення інвестиційної привабливості підприємств України та створені етичного кодексу Європейського зразка.

Список використаних джерел:

1. Тиліпська Р. Б., Передало Х. С., Муқан О. В. Етика бізнесу в умовах європейської інтеграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2016. № 858. С. 132–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_858_21
2. Дикань В. Л., Компанієць В. В., Полякова О. М. Етичні основи бізнесу : навч. посібник. Харків : УкрДАЗТ, 2012.
3. P. Madsen and Jay M. Shafritz. *Essentials of Business Ethics.* New York, N.Y., U.S.A. : Meridian, c. 1990.
4. Richard T. De George, *Business Ethics.* Prentice Hall, 1999.
5. Manuel G. Velasquez. *Business Ethics: Concepts and Cases.* Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1982.
6. Drucker, Peter F. «7». *Business Purpose and Business Mission*, in «Management: tasks, responsibilities, practices» (1st ed.). New York : Harper & Row, 1985. P. 74–94. ISBN 978-0060110925
7. Drucker, P. (1981) «What is business ethics?» *The Public Interest Spring*, 63: 18–36.
8. Abosag, Ibrahim, Yen, Dorothy, Barnes, Bradley (2016) What is Dark about the Dark-Side of Business Relationships?. *Industrial Marketing Management*, 55: 5–9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2016.02.008>
9. Enderle, Georges (1999) *International Business Ethics.* University of Notre Dame Press. ISBN 0-268-01214-8
10. Штома Л. Н. Роль етики у професійній діяльності фахівця. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Сер. : Пед. науки* : [зб. наук. пр.]. 2012. Вип. 36. Т. 1. С. 72–75.
11. Стагінова Н. П., Радченко С. Г. Етика бізнесу : навчальний посібник. Київ : КНТЕУ, 2001. 280 с.
12. Добросочність та етика в бізнесі. Освіта заради справедливості. Серія університетських модулів. Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності. 2021. С. 36. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_11_final_UKR.pdf
13. The Ten Principles Union Global Impact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>
14. Кузьмін О. С., Пирогов О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 328 с.

15. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

References:

1. Tylipska R. B., Peredalo R. B., Mukan O. V. (2016) Etyka biznesu v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Business ethics in the context of European integration]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Scientific Announcer of university «Lviv Polytechnic». Management and enterprise in Ukraine: the stages of becoming and problem of development], no. 858, pp. 132–139. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2016_858_21
2. Dykan V. L., Kompaniiets V. V., Poliakova O. M. (2012) Etychni osnovy biznesu [Ethical foundations of business]. Kharkiv: UkrDAZT.
3. P. Madsen and Jay M. Shafritz (1990) *Essentials of Business Ethics*. New York, N.Y., U.S.A.: Meridian.
4. Richard T. De George (1999) *Business Ethics*. Prentice Hall.
5. Manuel G. Velasquez (1982) *Business Ethics: Concepts and Cases*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
6. Drucker, Peter F. (1985) «7». Business Purpose and Business Mission, in «Management: tasks, responsibilities, practices» (1st ed.). New York: Harper & Row, pp. 74–94. ISBN 978-0060110925
7. Drucker, P. (1981). «What is business ethics?» *The Public Interest Spring*, 63: 18–36.
8. Abosag, Ibrahim, Yen, Dorothy, Barnes, Bradley (2016). What is Dark about the Dark-Side of Business Relationships? *Industrial Marketing Management*, 55: 5–9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2016.02.008>
9. Enderle, Georges (1999) *International Business Ethics*. University of Notre Dame Press. ISBN 0-268-01214-8
10. Shtoma, L. N. (2012) Rol etyky u profesiinii diialnosti fakhivtsia [A role of ethics is in professional activity of specialist]. *Nauk. visn. Mykolaiv. derzh. un-tu. Ser.: Ped. nauky: [zb. nauk. pr.]*, no. 36, t. 1, pp. 72–75.
11. Statinova N. P., Radchenko S. H. (2001) Etyka biznesu [Business ethics]. Kyiv: KNTEU, 280 p.
12. Upravlinnia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z narkotyktiv i zlochynnosti (2021) Dobrochesnist ta etyka v biznesi. Osvita zarady spravedlyvosti. Seriiia universytetskykh moduliv [Respectability and ethics are in business. Education is for the sake of justice. Series of the university modules]. Available at: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_11_final_UKR.pdf
13. The Ten Principles Union Global Impact. Available at: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>
14. Kuzmin O. Ie., Pyroh O. V., Chernobai L. I., Romanyshyn S. B., Vatsyk N. O. (2016) Sotsialna vidpovidalnist [Social responsibility]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 328 p.
15. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spriyannia rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku [About approval of Conception of realization of public policy in the field of an assistance to development of socially responsible business in Ukraine on a period 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

BUSINESS ETHICS IS IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

Summary. The article is sanctified to research of features and principles of construction of ethic mutual relations in business environment in the conditions of European integration processes. In particular, the basic paradigms of ethics of business, task and her role are described in forming of partner mutual relations in the conditions of European integration cooperation. Basic principles of construction of advantageous business mutual relations, that lean against basic laws, rules, ethic norms and moral principles of Ukraine and countries of EU, are distinguished. Expediency of construction of ethic mutual relations is reasonable taking into account the features of every country and attention is focused on perfection of them due to a European integration cooperation. Taking into account the range of problems of research, the aim of the article is research of essence and role business of ethics in the conditions of European integration. For gaining end next tasks are certain: finding out of essence of business ethics in the conditions of European integration, her basic tasks and principles; the basic requirements to the construction of effective business, partner mutual relations taking into account the requirements of EU; possible models business of mutual relations built on social responsibility; a ground of importance is business of ethics for development of economy of Ukraine. Using the searching and critical methods of research certainly, that for Ukrainian business of environment in the modern terms of introduction of ethical rules, norms and principles of doing business from taking into account of European requirements is important and effective and will help to be determined with social oriented conception, that will decide a question related to the improvement of social responsibility in business, reputation of business, adjusting of social labour relations, strengthening of labour motivation of employees, improvement of requirements to the sphere of guard of environment, increase of investment attractiveness of enterprises of Ukraine and created ethic code of the European standard.

Key words: business ethics, professional ethics, partner relations, European integration, ethic norms, European code of ethics, social responsibility.